

De democratische rechtsstaat onder druk?

Auteur: Jan Starke

Samenvatting

Het vertrouwen in de democratische rechtsstaat is in Nederland traditioneel hoog, maar recente ontwikkelingen duiden op een sluipende afbreuk: Het geweld tegen politici en politieambtenaren neemt toe, de rechtspraak lijkt overbelast, moorden op journalisten zijn terug van weggeweest, politici twijfelen openlijk over rechtsstatelijke elementen en de georganiseerde (drugs)criminaliteit zet de rechtsstaat verder onder druk. De watersector is inherent afhankelijk van een gezonde rechtsstaat: Een stijgende jurisdisering vraagt om rechtsstatelijke capaciteiten. Daarnaast kan alleen in een stabiele rechtsstatelijke omgeving gestuurd worden op langdurige veranderprocessen, zoals duurzaamheidstransities. Bovendien valt eens verloren geraakt vertrouwen uitermate moeilijk te herstellen.

Afbeelding 1: Een afbreuk van het gezag van Vrouwe Justitia ondermijnt ook de sturingscapaciteit van de watersector (afbeelding van Sang Hyun Cho via Pixabay).

Consequenties voor u

	Laag	Middel	Hoog	Beknopte uitleg
Impact				ondermijnt sturingscapaciteit
Zekerheid				vindt nu al plaats

Trendbeschrijving en achtergrond

Een Amerikaanse president zweept een menigte op om het Capitool te bestormen, een vermeende poging tot staatsgreep door aanhangers van de Braziliaanse ex-president Jair Bolsonaro, voortdurende inspanningen door de Hongaarse premier Viktor Orbán om de vrijheid van rechtspraak en media verder te beperken...

Wereldwijd neemt de druk op de democratische rechtsstaat toe. Volgens het [Bertelsmann Transformation Index \(BTI\) 2024 rapport](#) was de democratische kwaliteit wereldwijd sinds het begin van de indexmetingen nog nooit zo gering als vandaag de dag. Dit betreft niet alleen landen ver weg, zoals Afghanistan na de machtsovername door de Taliban of autocratieën als Rusland en China. Ook in Europa staat de democratische rechtsstaat onder druk. In het [BTI-rapport](#) genoemde voorbeelden zijn naast de ontwikkelingen in Hongarije ook trends in Bulgarije, Polen en Turkije. Een onafhankelijke rechtspraak en de vrijheid van de media staan in deze landen onder druk.

Ook in Nederland wordt de rol van de democratische rechtsstaat bediscussieerd. De formatiegesprekken na de Tweede Kamerverkiezing in november 2023 moesten met [discussies tussen de formerende partijen over het waarborgen van de Grondwet en de democratische rechtsstaat](#) beginnen. Een onlangs verschenen [rapport van de Staatscommissie rechtsstaat](#) spreekt zelfs van ‘de

gebroken belofte van de rechtsstaat’. Hierin wordt gesteld dat een aanzienlijke groep burgers in kwetsbare posities wantrouwen en angst tegenover de overheid ervaart. Het toeslagenschandaal maakte duidelijk dat niet alle burgers de bescherming kregen die ze van een overheid mogen verwachten. Voor slachtoffers van de negatieve gevolgen van de gaswinning in Groningen werd de toegang tot het recht door overheidsbeleid belemmert.

In deze trendalert schets ik de relevantie van een gezonde democratische rechtsstaat voor de Nederlandse watersector. Daarbij zal ik ook het [hoofdpijnenakkoord](#) van de formerende partijen onder de loep nemen, waarin zich een hoofdstuk wijdt aan ‘goed bestuur en een sterke rechtsstaat’. In deze analyse baseer ik mij op een recent [The Hague Centre for Strategic Studies \(HCSS\)-rapport](#). Het HCSS-rapport komt tot de conclusie dat de traditioneel hoge rechtsstatelijke kwaliteit in Nederland langzaam achteruit dreigt te gaan. Daarbij definieert het rapport een rechtsstaat als ‘een staat waarbinnen overheid en burgers zijn gebonden aan het recht en waarbinnen institutionele beginselen [...] en maatschappelijke elementen [...] actief aanwezig zijn, worden gestimuleerd, gecontroleerd en gewaarborgd’ (p. 11). De auteurs identificeren achter deze sluipende afbreuk van de rechtsstaat acht drijvende krachten. In de navolgende sectie zet ik deze dynamieken uiteen. Waar

gepast, verbind ik de in het HCSS-rapport geïdentificeerde drijvende krachten met concrete voorstellen uit het hoofdpijnenakkoord.

Acht drijvende krachten achter de afbreuk van de rechtsstaat

1.) Maatschappelijke atomisering en ontrafeling van het sociaal weefsel

Nederlanders werden de afgelopen decennia steeds individualistischer. Zo nam volgens [cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek](#) (CBS) de maatschappelijke participatie van burgers in de vorm van vrijwilligerswerk af. Ook daalde het lidmaatschap van verenigingen en hebben Nederlanders gemiddeld steeds minder contact met de buren. Ondanks dat de interesse in politieke onderwerpen in de laatste twee jaar gestegen is, verzwakt het publiek debat over maatschappelijke vraagstukken. Door deze ontwikkelingen neemt het collectief burgerschap af en worden burgers steeds afhankelijker van de overheid.

2.) Versplintering en verharding van het publiek discours

Het politieke landschap raakt steeds meer gefragmenteerd. In 2002 namen 16 partijen deel aan de Tweede Kamerverkiezingen, in 2021 waren het er 37.

Naast deze versplintering van het politieke landschap verkokert ook het medialandschap. De opkomst van sociale media en bijbehorende aanbevelingsalgoritmen dragen hieraan bij. Hierdoor ontstaan ‘filterbubbles’, waar andersdenkenden elkaar minder gemakkelijk tegenkomen. Zulke omgevingen bevorderen groepspolarisatie: Extremistische opvattingen worden bekrachtigd of zelfs nóg extremer. De affectieve polarisatie (negatieve gevoelens jegens politieke tegenstanders) in de Nederlandse samenleving blijft na een grote stijging tijdens COVID-19 dan ook [historisch hoog](#). Nederlanders zijn daarbij het negatiefst over landgenoten die anders denken over klimaatbeleid en economische herverdeling. Door deze verharding van het politiek discours wordt een constructieve uitwisseling van perspectieven moeilijker en de besluitvorming complexer.

3.) De druk op de journalistiek neemt toe

Met name na de [moord op Peter R. de Vries](#) in 2021 bestaan zorgen over de veiligheid van journalisten. Dit beïnvloedt het rechtsstatelijke element van de persvrijheid omdat intimidatie direct en indirect tot zelfcensuur kan leiden. Naast deze rechtstreekse invloed van de georganiseerde criminaliteit op de persvrijheid zijn er verdere structurele bedreigingen van de journalistiek. Zo verdubbelde met name als gevolg van

COVID-protesten het [aantal meldingen van bedreigingen tegen journalisten](#) tussen 2020 en 2021. Als controversiële onderwerpen uit angst voor geweld niet behandeld worden, dan kan de media haar belangrijke controlefunctie in een democratische rechtsstaat niet voldoende uitoefenen.

4.) Strijd om de waarheid

De perceptie van burgers over feiten hangt in toenemende mate samen met de politieke voorkeur. Nederlanders consumeren [steeds eenzijdiger nieuws](#) via kanalen die sterk samenhangen met hun partijvoorkeur. De waarheidsperceptie van burgers is daardoor toenemend gebaseerd op informatie uit een gepersonaliseerde koker. [Ook in de VS wordt deze trend waargenomen](#). Een verder symptoom van de strijd om de waarheid is een ogenschijnlijke toename van complotdenkers en -theorieën. Terwijl onduidelijk is of het aantal complotdenkers daadwerkelijk is toegenomen, nam in ieder geval sinds de COVID-pandemie en de daarmee samenhangende vrijheidsbeperkende maatregelen de [aandacht voor complottheorieën](#) in media en wetenschap toe. Dit duidt op een versplintering van waarheden. Zo’n ontwikkeling is problematisch omdat een gedeelde waarheid het vertrekpunt is voor maatschappelijke besluitvorming. Deze ‘epistemische veiligheid’ werd in een [DWSI-](#)

[denktanksessie](#) als één van de belangrijkste veiligheidsopgaves voor de watersector geïdentificeerd.

5.) Ondermijning van binnenuit

Politici verspreiden vaker opvattingen en narratieven waarin het functioneren van democratie en rechtsstaat in essentie wordt gewantrouwd. In het HCSS-rapport genoemde voorbeelden zijn het gebruik van termen als “schijndemocratie” door Thierry Baudet en het fantaseren over bezettingen van het parlement. Ook de uitingen van Geert Wilders dat hij zich niks zou aantrekken van de rechterlijke uitspraak omtrent zijn ‘[minder Marokkanen](#)’-groepsbelediging getuigt van een ontbrekende acceptatie van het rechterlijke gezag. De in het [hoofdlijnenakkoord](#) van de formerende partijen geuite kritische houding op de implementatie en naleving van Europese en internationale wet- en regelgeving trekt het gezag van de Europese Unie in twijfel. Dit heeft een ondermijning van de democratische rechtsstaat van binnenuit het politieke stelsel als gevolg.

6.) Capaciteitsverlies van de rechtspraak

Door [bezuinigingen in het verleden](#) is de rechtspraak in Nederland minder effectief geworden. Bovendien is er een vergrijzing in de rechtspraak waarneembaar. Deze ontwikkelingen ondermijnen de rechtsstaat rechtstreeks

omdat ze het [grondrecht op toegang tot de rechter](#) betreffen. Een beperkte capaciteit in de rechtspraak zorgt voor langdurige rechtszaken, wat kan bijdragen aan een afname van het publieke vertrouwen in het rechtsstatelijke stelsel. Burgers geven bijvoorbeeld aan dat ze [delicten minder vaak melden](#) omdat men denkt dat met de klacht of aangifte toch niets gedaan wordt. Het in het [hoofdlijnenakkoord](#) genoemde constitutioneel hof kan in potentie de rol van de rechtsstaat versterken, als wetten effectief aan de Grondwet worden getoetst. Hiertoe willen de formerende partijen het toetsingsverbod uit artikel 120 van de Grondwet schrappen. Dit wordt ook in het [rapport van de Staatscommissie rechtsstaat](#) aanbevolen. Voor een versterking van de rechtsstaat is het cruciaal dat zo'n constitutioneel hof over voldoende capaciteiten beschikt en politiek onafhankelijk is.

7.) Ondermijning van buitenaf

Met name door de georganiseerde criminaliteit wordt het rechtsstatelijke systeem van buitenaf geërodeerd. Dit wordt zichtbaar in een [lage score voor Nederland op het gebied van orde en veiligheid](#). Door een (waargenomen) toename van criminaliteit tegenover rechters, advocaten of journalisten dreigt een situatie dat vakmensen niet meer voldoende veiligheid ervaren om hun taken naar behoren uit te voeren. Het

vertrouwen van burgers kan afnemen als blijkt dat de overheid niet voldoende bescherming biedt tegen criminaliteit. Deze trend wordt verder onderbouwd door een toename van het [aantal strafrechtelijke onderzoeken naar georganiseerde drugscriminaliteit](#) en het [aantal slachtoffers van cybercriminaliteit](#). In het [hoofdlijnenakkoord](#) wordt duidelijk dat de formerende partijen de georganiseerde criminaliteit willen aanpakken. Hierbij is belangrijk dat ook in dit kader overheidshandelen gebonden blijft aan het recht. Dit houdt in dat geen singuliere focus op één bepaalde bevolkingsgroep ontstaat. Het hoofdlijnenakkoord besteedt bijvoorbeeld veel aandacht aan islamitisch gemotiveerd terrorisme, terwijl een breed spectrum criminele activiteiten de democratische rechtsstaat kan ondermijnen.

8.) Vertrouwen in de rechtsstaat als integrerend element

Terwijl het [vertrouwen in de rechtsstaat op een structureel hoog niveau](#) blijft, zijn wel onderliggend degelijk problematische trends waarneembaar. Zo nam het [aantal geregistreerde geweldsincidenten tegen politieambtenaren](#) en [meldingen van bedreigingen van politici](#) de afgelopen jaren toe. Volgens het HCSS-rapport impliceren deze observaties dat rechtsstatelijke elementen door een vermoedelijk kleine, radicale groep onder druk liggen. Terwijl een meerderheid van de

Nederlanders achter de democratische rechtsstaat staat, neemt de kritiek op de politiek toe. Vele burgers ervaren hierbij een [gebrek aan politieke responsiviteit en daadkracht](#). Het gevaar dreigt dat steeds meer burgers het probleemoplossend vermogen van het politieke stelsel in z'n geheel in twijfel trekken als geen sluitende antwoorden op de vele hedendaagse crises gevonden (kunnen) worden. Burgers beginnen deze crises aan elkaar te koppelen en constateren vervolgens dat het om systemische problemen gaat.

De toekomst van de rechtsstaat: ondermijning of sturen op vitaliteit

Voor de toekomst van het vertrouwen in de Nederlandse rechtsstaat schetst het HCSS-rapport dan ook een duister beeld: In een eerste scenario neemt het wantrouwen van burgers in de rechtsstaat zo ver toe dat burgers grootschalig afhaken en bottom-up voor eigenrichting kiezen (*herzuiling*). In een tweede scenario komen politici aan de macht die democratische normen en instituties doelbewust ontmantelen (*democratische terugval*). Zonder werkende [checks and balances](#) zou dit tot een top-down ondermijning van de democratische rechtsstaat leiden.

Het HCSS-rapport maakt ook enkele aanbevelingen om deze negatieve toekomstscenario's tegen te gaan en om op een hoge vitaliteit van de democratische rechtsstaat

te sturen. Aangrijpingspunten om een gezonde rechtsstaat te stimuleren zijn: (1) de **versterking van de uitvoering** door het voorkomen van verder (financieel) capaciteitsgebrek in rechtspraak en uitvoering; (2) de **verbetering van zichtbaarheid, toegankelijkheid en aanspreekbaarheid** door het stimuleren van een laagdrempelige, fysieke nabijheid van overheidsinstanties in plaats van een overmatige sturing op efficiëntie; (3) een **inperking van de negatieve effecten van sociale media** door de regulering van algoritmen en het verhogen van de weerbaarheid van burgers tegen desinformatie middels educatie; en (4) de **versterking van de maatschappelijke alertheid** door verder onderzoek naar mogelijkheden om desinformatie tegen te gaan. In de navolgende sectie ga ik erop in wat deze ontwikkelingen en handelingsperspectieven concreet voor de watersector betekenen.

Relevantie

De watersector heeft te maken met een [stijgende juridisering](#), oftewel een stijgende mate waarin waterbeleid onderdeel wordt van juridische procedures. Tegelijkertijd komt de rechtsstaat onder druk te staan. Een overbelasting van het juridische systeem kan ervoor zorgen dat de inhoudelijke kwaliteit van de rechtspraak achteruitgaat. Het in twijfel trekken van rechterlijke uitspraken kan ertoe leiden dat bestaande wet- en

regelgeving niet nageleefd wordt, bijvoorbeeld met oog op klimaat-, natuurherstel- en milieukwaliteitsdoelen. Dit belemmert de broodnodige transitie naar een duurzame en circulaire watervoorziening.

Daarnaast hebben waterschappen als overheidsorganisaties een regulerende rol. Het [jaarverslag 2023 van de nationale ombudsmannen](#) behandelt de relatie tussen burgers en overheid. Daarbij wordt benadrukt dat de overheid voor betrouwbaarheid en voorspelbaarheid moet zorgen, zodat burgers zich in hun fundamentele rechten beschermd voelen. Bij ontbrekend vertrouwen in de rechtsstaat wordt het handelen en de informatievoorziening van de overheid continu betwist. Hierdoor kan minder op de lange termijn gestuurd worden, terwijl langdurige veranderprocessen juist vragen om het vertrouwen dat tegenover nu gemaakte kosten op lange termijn maatschappelijke baten staan. Daarnaast zijn voor deze transformatieprocessen nieuwe vormen van overheidshandelen en beleid nodig, bijvoorbeeld experimenten of dialoog-georiënteerde ontwerpprocessen. Het succes daarvan is ervan afhankelijk van het vertrouwen dat burgers in overheidsinstanties hebben.

In een falende democratische rechtsstaat wordt de overheid in het geheel in twijfel getrokken. Daarom is

het vertrouwen in de watersector inherent afhankelijk van het vertrouwen in (en de capaciteit van) de democratische rechtsstaat. Door ontbrekend vertrouwen kan het gezag en de legitimiteit van de watersector beperkt worden. Momenteel is het [vertrouwen in drinkwaterbedrijven](#) als onderdeel van het bestuurlijke landschap hoog. Ook de [waterbeheerders](#) wordt 'ruim voldoende' vertrouwd. Echter, het is uitermate moeilijk om eens verloren geraakt vertrouwen te herstellen. Daarom moet de watersector het opgebouwde vertrouwen koesteren en zich bewust zijn van de inherente afhankelijkheid van dit vertrouwen van een gezonde democratische rechtsstaat.

Handelingsperspectief

De watersector kan vertrouwen koesteren en een verdere ondermijning van de rechtsstaat tegengaan door een betrouwbare en luisterende gesprekspartner te blijven. Dit vraagt om zichtbaarheid, toegankelijkheid en aanspreekbaarheid. Een voorbeeld is het inzetten op participatief, proactief en iteratief omgevingsmanagement. Desbetreffende organisatievaardigheden kunnen verder opgebouwd en getraind worden. Onderzoek naar de mogelijkheden om (gevraagde en ook ongevroegde) maatschappelijke input te horen, ernaar te luisteren en ervan te leren kan de opbouw van deze vaardigheden bevorderen. Bovendien kan de watersector eraan bijdragen om verder

capaciteitsgebrek (bijvoorbeeld in de vergunningsverlening, toezicht en handhaving) tegen te gaan.

Desinformatie bestrijden is een effectieve manier om meerdere drijvende krachten achter de sluipende erosie van de democratische rechtsstaat het hoofd te bieden. Eerdere trendalerts ('complotwappies of kritische denkers' van 11 maart 2021 en 'post-feitenmaatschappij' van 2 mei 2017) gingen al in op het gevaar dat van desinformatie en complottheorieën uitgaat. Des te belangrijker blijft de onafhankelijke productie van kennis en de effectieve verspreiding van juiste en kwalitatief hoogwaardige informatie op basis van degelijke wetenschappelijke methodes en principes. De watersector kan hieraan bijdragen door wetenschappelijke inzichten van betrouwbare bronnen op te nemen en te gebruiken en op een hoog wetenschappelijk niveau eigen kennis op te bouwen. Hiervoor is het nodig dat de watersector naast specialistische watersysteemkennis ook over capaciteiten en kennis beschikt om aan discussies over problematische onderliggende maatschappelijke en bestuurlijke ontwikkelingen bij te kunnen dragen. Hieronder valt ook het identificeren, blootstellen en tegengaan van antidemocratische en de rechtsstaat ondermijnende zienswijzen.

Meer informatie

- Arentze, L. et al.: De Staat van de Rechtsstaat: Waar Staan We, Waar Gaan we Naartoe? Den Haag, The Hague Centre for Strategic Studies 2023. <https://hcss.nl/report/de-staat-van-de-rechtsstaat-waar-staan-we-waar-gaan-we-naartoe/>
- CBS: Sociale contacten en maatschappelijke participatie 2012-2021. https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82249NED#Dagelijks_1
- CBS: Minder traditionele criminaliteit, meer online criminaliteit. 1 maart 2022. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/09/minder-traditionele-criminaliteit-meer-online-criminaliteit>
- De Telegraaf: Wilders keihard na uitspraak: 'Laat mij de mond niet snoeren!' 6 juli 2021 <https://www.telegraaf.nl/video/1509514904/wilders-keihard-na-uitspraak-laat-mij-de-mond-niet-snoeren>
- Dekker, P. (red.): Politieke polarisatie in Nederland. Het Wereldvenster, Utrecht 2022.
- Donner, S., & Hartmann, H.: Bertelsmann Foundation Transformation Index 2024—Global findings: Less democratic, less successful. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung 2024. https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/global/BTI_2024_Global_Findings_EN.pdf
- Ipsos I&O: Nederlanders hebben onverminderd vertrouwen in de rechtsstaat (Staat van het Recht I). 9 september 2023. <https://www.ioresearch.nl/actueel/nederlanders-hebben-onverminderd-vertrouwen-in-de-rechtsstaat/>
- Jochemsen, M.: Waterkwaliteitsbeleid: Juridische procedures worden onontkoombaar. *H2O Actueel*, 15 oktober 2022. <https://www.h2owaternetwerk.nl/h2o-actueel/waterkwaliteitsbeleid-juridische-procedures-worden-onontkoombaar>
- Leijten, I.: Rutte en de rechtsstaat: Hoe zijn we hier beland, waar moeten we naartoe? *Nederlands Juristenblad*, 39(2816), 3381–3387. 2023. https://www.njb.nl/media/vy5jct3t/njb39_rutte-en-de-rechtsstaat.pdf
- Nationale Drug Monitor: Drugscriminaliteit, 16.2 Georganiseerde misdaad. 21 februari 2024. <https://www.nationaledrugmonitor.nl/illegale-handel-bezit-en-productie-georganiseerde-misdaad-en-drugshandel/>
- Nationale ombudsman, Kinderombudsman, & Veteranenombudsman: Burgerperspectief: Een manier van doen. Jaarverslag 2023. https://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Ombudsman%20Jaarverslag%202023_1.pdf
- NOS: Verliest Nederland grip op de rechtsstaat? 7 juli 2021. <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2388387-verliest-nederland-grip-op-de-rechtsstaat>

- PersVeilig: Analyse meldingen PersVeilig. 2 januari 2023. <https://www.persveilig.nl/over-persveilig/analyse-meldingen>
- Politie: Geweld tegen politieambtenaren 2017-2021. <https://www.politie.nl/nieuws/2022/april/25/cijfers-2021-agressie-en-geweld-tegen-politie-stabiel-maar-te-hoog.html>
- Politie: Steeds meer meldingen van bedreiging politici. <https://www.politie.nl/nieuws/2022/september/30/0-steeds-meer-meldingen-van-bedreiging-politici.html>
- Raad voor het Openbaar Bestuur: Een sterkere rechtsstaat: Verbinden en beschermen in een pluriforme samenleving. Den Haag, Raad voor het Openbaar Bestuur. 2020. <https://www.raadopenbaarbestuur.nl/documenten/publicaties/2020/04/15/een-sterkere-rechtsstaat>
- Sipma, T. et al.: Versplinterde vertegenwoordiging. Nationaal Kiezersonderzoek 2021. SKON. <https://www.dpes.nl/wp-content/uploads/2021/11/NKO-2021-Versplinterde-vertegenwoordiging.pdf>
- Staatscommissie rechtsstaat: De gebroken belofte van de rechtsstaat - Tien verbetervoorstellen met oog voor de burger. 2024. <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/onderwerpen/rapport/documenten/rapporten/2024/06/01/index>
- Tollefson, J.: Trump's presidential push renews fears for US science. Nature, 626(7998), 239–240. 2024. <https://doi.org/10.1038/d41586-024-00258-7>
- Trouw: Gesprekken in formatie over rechtsstaat baren juristen zorgen. 5 januari 2024 <https://www.trouw.nl/nieuws/gesprekken-in-formatie-over-rechtsstaat-baren-juristen-zorgen~ba49a08d/>
- Tweede Kamer, Bureau Woordvoering Kabinetsformatie: Hoop, lef en trots - Hoofdlijnenakkoord 2024 - 2028 van PVV, VVD, NSC en BBB, 16 mei 2024. <https://www.kabinetsformatie2023.nl/documenten/publicaties/2024/05/16/hoofdlijnenakkoord-tussen-de-fracties-van-pvv-vvd-nsc-en-bbb>
- van den Berg, S. et al: Risicoperceptie en communicatie over drinkwaterkwaliteit. H2O Online. 2019. https://www.h2owaternetwerk.nl/images/2019/juni/H2O-Online_190612_Risicoperceptie.pdf
- Wageningen University & Research: Nederlanders hebben vertrouwen in waterbeheerders, maar dat is niet vanzelfsprekend. Wageningen, 27 oktober 2021. <https://www.wur.nl/nl/nieuws/nederlanders-hebben-vertrouwen-in-waterbeheerders-maar-dat-is-niet-vanzelfsprekend.htm>

Keywords: Rechtsstaat; democratie; vertrouwen; desinformatie; juridisering

Thematisch Trendalert: integraal

Projectnummer: 404300/080/002